

ПАРТІЙНА НОМЕНКЛАТУРА ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ В 1944-1945 РОКАХ

В статті аналізується партійна номенклатура Волинської області 1944-1945 років за такими критеріями як: освіта, досвід роботи, національність, загальноморальні якості. Визначено основні джерела поповнення номенклатурних посад та способи і форми підвищення їх професійної кваліфікації.

Ключові слова: *Волинська область, радянська влада, Західна Україна, партноменклатура.*

На початку 1944 року, паралельно зі звільненням області від німецьких окупантів, відбувався процес відновлення (а подекуди й встановлення) тут радянської влади, який супроводжувався значними труднощами. Викликане це було, насамперед, особливістю військово-політичної ситуації, детермінованої розгортанням на території Волині в 1942-1943 рр. українського національно-визвольного руху. В силу певних обставин значна частина території області від середини 1943 р. і, ситуативно, до кінця 1945 року залишалася запллям УПА, тобто під контролем українського націоналістичного підпілля. Такий стан речей мав безпосередній вплив на динаміку протікання процесу радянізації краю, відновлення органів більшовицько-радянської влади та визначав професійну і особистісну поведінку її номенклатурних кадрів.

Мета статті - визначити особливості підбору та розстановки керівних партійних кадрів Волинської області в перші повоєнні роки, охарактеризувати номенклатурних посадовців обласного та районного рівнів за такими ознаками: соціальне походження, вік, національність, освіта партійних посадовців, період вступу у партію, досвід та попереднє місце роботи.

Перш ніж перейти до розгляду суті предмету нашого наукового дослідження («партійна номенклатура»), визначимося з його дефініцією. Термін «партійна номенклатура» широко використовується в сучасному науковому дискурсі. У радянській історіографії з проблем партійно-державного управління, підбору та розстановки керівних кадрів тощо він, як правило не вживався, хоча в офіційних документах, діловій кореспонденції широко застосовувався. Чи не найперше наукове тлумачення терміну «номенклатура» зустрічаємо в роботі В.Яцкова за 1982 рік. Автор трактує його як «специфічну форму безпосередньої організації кадрової роботи партійним комітетом, що включає в себе: визначення кола посад і осіб, з якими партійний

комітет веде роботу безпосередньо; обов'язковий колегіальний розгляд в партійному комітеті призначення, перестановки і заміщення номенклатурних працівників; обов'язкову періодичну оцінку посадових осіб на засіданнях парткомітету; постійну виховну роботу; підбір і цілеспрямовану роботу з резервом кадрів на заміщення номенклатурних працівників»[1, с.133]. Такий підхід до розуміння цього терміну поділяють більшість сучасних дослідників партійно-радянської номенклатури, зокрема, М.Дорошко, В.Колесник, Т.Першина, О.Штейнле та ін. Тому вважаємо за доцільне предмет дослідження окреслити колом партійних посадовців обласного, районних та міських комітетів КП(б)У Волинської області, які входили до номенклатури ЦК ВКП(б), КП(б)У та обкому компартії більшовиків.

Ще до звільнення західних областей України, 13 жовтня 1943 року ЦК КП(б)У зобов'язав обкоми партії східних областей та наркомати УРСР відрядити в розпорядження відділу кадрів ЦК КП(б)У всіх працівників, які раніше працювали в західному регіоні. Вони власне й склали кістяк обласних комітетів партії, на чолі яких було призначено перших секретарів: Волинського - І.Профатілова, Дрогобицького - С. Олексенка, Львівського - І.Грушецького, Ровенського - В.Бегму, Станіславського - М.Слоня, Тернопільського - І.Компанця. Вищим керівництвом держави перед ними було поставлене основне завдання - відразу після визволення областей приступити до відновлення радянської влади в регіоні шляхом організації роботи всіх районних та міських партійних комітетів, котрі мали стати координуючими центрами процесу радянзації.

Виконання дорученої задачі було утруднене не тільки об'єктивними причинами, зумовленими наслідками тривалої окупації, військових дій на території області, значними руйнаціями тощо, але й відсутністю управлінських кадрів. Тому питання їх підбору та розстановки вищими партійними посадовцями розглядалося як одне пріоритетних. Суть проблеми ускладнювалася ще й тому, що представники більшовицької влади в регіоні були, фактично, «варягами», експортованими сюди для насадження радянської політичної системи, котра, як показала практика, не витримала випробування воєнним лихоліттям. У підтвердження сказаному наведемо інформацію з офіційних документів, котрі зберігаються у фондах вітчизняних архівів. Так, з 17 посадовців Волинського обкому більшовицької партії станом на 1 травня 1944 року не було жодного вихідця з місцевого населення. Семеро з них до війни працювали у Волинській та Ровенській областях (зокрема, Павленко С.А. - секретарем обкому по кадрах), а решта - прибули сюди за рознарядкою ЦК КП(б)У зі східних областей УРСР: Харківської, Сталінської та ін..[2, арк. 9-Ю].

Підозріло недовірливе ставлення більшовицько-радянської влади до всіх мешканців Західної України стало серйозною перешкодою для нормалізації військово-політичної та економічної ситуації в краї. Основною опорою її регіональних представників виступали спеціалісти, відряджені сюди з інших областей республіки або Радянського Союзу. Так, згідно з

інформацією, поданою тодішнім секретарем по кадрах обкому КП(б)У Дзюбою, «станом на 1 травня 1945 р. в область прибуло 95 партійних службовців, з яких працівників обкому - 17, міськкомів та райкомів КП(б)У - 78». У зв'язку з наявністю значної кількості вакантних посад, партійне керівництво області звернулося до секретаря ЦК КП(б)У Кириченка з проханням надати «розпорядження про доукомплектування найближчим часом керівними працівниками партійних, радянських і комсомольських організацій нашої області» [2, арк.2]. Загалом же у Волинську область до 20 червня 1944 року прибув 501 працівник, з яких на партійну роботу - 122 [3, арк. 140], що складає 25% від загальної кількості відряджених. Близькою до цієї цифри стала кількість працівників, які поповнили ряди органів НКДБ, НКВС, суду і прокуратури - 125 чоловік. Ці показники яскраво ілюструють тодішні пріоритети державної політики в республіці загалом, та регіоні, зокрема. Для унормування військово-політичної ситуації основна ставка робилася на силові структури, діяльність яких мала виступати інструментом в руках більшовицької партії, засобом боротьби з повстанським рухом.

Основним критерієм відбору кандидатів на номенклатурні партійні посади до Волинської області, як і загалом у західноукраїнський регіон, була відданість ідеалам більшовицької партії. Рівень професіоналізму відряджуваних сюди спеціалістів враховувався чи не в останню чергу. Та й якими професійними ознаками повинен був володіти секретар партійної організації, крім як бути «бійцем ідеологічного фронту»?

У підтвердження сказаного наведемо результати аналізу основних якісних характеристик вищих партійних посадовців обкому та райкомів КП(б)У. Станом на липень 1944 року партійні органи області були укомплектовані керівними кадрами на 21,9%. З необхідної кількості 557 чол. по штату, підібрано і працювало тільки 122, з яких - 20 росіяни, 100 - українці. Увесь штат призначених посадовців мали квитки членів ВКП(б). Варто відзначити, що у переважній більшості з них (83 чол.) партійний стаж відрховувався від середини 1930-х років, чого не можна сказати про досвід керівної роботи: четверта частини від загальної кількості прибулих вперше була призначена на такого рівня посади (31 чол.). Більше 5 років стажу роботи мали тільки 19 чол., що становить 15,5%. Рівень освіченості теж бажав бути кращим - 48 чол. (39,3%) закінчили початкову школу, 59 (48,3%) - середню, або не повну середню, 15 (12,2%) - мали за плечима вищу, або не закінчену вищу освіту. Зі 122 партійних керівники не було жодного вихідця з місцевого населення: 108 - прибули зі східних областей УРСР і 14 - з лав Червоної армії. Однак, варто підкреслити, що сорока п'ятьом (37%) з них область була знайомою, оскільки вони працювали тут до війни, для решти ж вона була абсолютно чужою та не відомою [13, арк. 6-7]. Таким чином, відразу після звільнення області від німецьких окупантів питання кадрового забезпечення номенклатурних посад стояло надзвичайно гостро, проте вирішувалося виключно за рахунок спеціалістів, направлених сюди за рознарядкою ЦК КП(б)У. Переважна

більшість з них не мала достатнього рівня освіти, досвіду керівної роботи і, що найголовніше, далеко не всі були готовими працювати у специфічних умовах західного регіону. Останнє зумовило значну плинність керівних кадрів.

Масштабність поширення цього явища в західних областях України дала підстави вітчизняній дослідниці Т.Першиній трактувати його як «катастрофічне» [5, с.302]. Виступаючи на травневій нараді секретарів по кадрах західноукраїнських обкомів КП(б)У в 1945 р., тогочасний заступник завкадрами Волинського обкому партії Фоменко проінформував присутніх, що на 1 червня 1945 р. «плинність партійних кадрів в області становила 513 чол. З них: висунуто на вищу роботу - 351, звільнено з роботи - 25, скопроментували себе - 19, повернулися на попереднє місце проживання за сімейними обставинами - 24» [6, арк.33]. Більш детальна інформація про цей аспект кадрової проблеми в області міститься в окремій довідці, підготовленій обкомом КП(б)У. Згідно з документом, зі 162 чоловік, звільнених з роботи не з причин кар'єрного росту, «28 було знято через те, що не впоралися з покладеними на них обов'язками, 19 себе скопроментували, хворих і за сімейними обставинами - 14, 47 чоловік було вбито бандитами, семеро померли своєю смертю, 24 виявилися дезертирами і 23 усунуті з посад через інші причини». Автор довідки окремо наголошує на тому, що «відділом кадрів своєчасно прийняті заходи про їх або зняття з роботи зовсім, або пониження їх в посадах» [7, арк.192] Таким чином більше третини посадовців були звільнені з роботи не з причини кар'єрного росту. Зважаючи на умови кадрового голоду, цілком зрозуміло, що «просто так», за банальне порушення трудової дисципліни, не виконання не досить важливого завдання тощо таке рішення не було б прийнято. Отже вчинок мусив бути далеко не ординарним.

У документі зроблено також статистичний зріз плинності кадрів за ознакою сфери діяльності посадовців: партійна, комсомольська, радянська, сільськогосподарська, НКДБ, НКВС, прокуратура і суд, торговельна, фінансова та промисловість, транспорт і зв'язок. Цифри засвідчують - 28,8% від загального числа звільнених становили партійні чиновники, що складає найбільший відсоток від загальної кількості у 513 чоловік.

В умовах кадрового голоду рішення про усунення керівника від виконання посадових обов'язків мусило прийматися у випадку кричущих порушень. Як правило, вище партійне керівництво такий засіб покарання застосовувало за публічні прояви аморальної поведінки своїх підлеглих. Для прикладу, за систематичні п'янки було звільнено зав. інструкторським відділом Смірнова [8, арк.33]. 30 січня 1945 року на бюро Волинського обкому розглядалася питання про непартійну поведінку першого секретаря Мацієвського райкому Й. Василенка, котрий, як виявила перевірка, «замість організації роботи райкому систематично пиячив, причому в цю п'янку втягнув другого секретаря і секретаря по кадрах райкому. Так, Й.Василенко пиячив протягом цілого дня 24 грудня, пиячив і 31 грудня, 1-го і 2-го січня і через

те, що п'яний пролежав на мерзлій землі захворів запаленням легень. При виїзді на бюро обкому 29 січня також напився так, що його довелося зносити з підводи в приміщення залізничної станції. Товариш Василенко незадовільно поставив роботу в районі і, не дивлячись на попередження секретаря обкому по кадрах і попередження комуністів на районних партзборах, пиячити продовжував» [9, арк.55]. Зважаючи на таку поведінку першого партійного посадовця району, бюро обкому КП(б)У прийняло рішення про його звільнення, однак він залишався у штаті Мацієвського райкому КП(б)У.

Загалом, у січні-березні 1945 року Волинським обкомом КП(б)У через процедуру затвердження секретарів міськкомів та райкомів компартії області від виконання посадових обов'язків було усунуто 9 чиновників. Причини прийняття такого рішення були різними, однак у переважній більшості відбулася ротація службовців усередині області - частину партійних керівників перемістили з одного району до іншого. Окрім згадуваного нами Й.Василенка, через пиятику було звільнено з посади другого секретаря Головнянського райкому КП(б)У Т.Кашу та переведено на господарську роботу. Причини не обрання ще чотирьох посадовців (В.Астахова, І.Андрєєва, К.Павленка, П.Маслова) не вказано [10, арк.21].

Без сумніву, проблема кадрового забезпечення управлінських структур радянської держави стояла гостро не тільки в західноукраїнському регіоні. Зважаючи на наслідки Другої світової війни, більшовицьке керівництво фізично не могла забезпечити спеціалістами усі сфери державного життя в країні та республіці в цілому. Однак, кадрова політика стосовно західних областей України мала свою специфіку. Досить точно вона знайшла своє відображення у постанові червневого пленуму ЦК КПУ 1953 року, в якій вказувалося на необхідність «зобов'язати Бюро ЦК КПУ, обкоми, міськкоми і райкоми партії західних областей рішуче покінчити з перекручуваннями ленінсько-сталінської національної політики нашої партії, з порочною практикою висування на керівну партійну і радянську роботу в західні області України переважно *працівників зі східних областей УРСР та інших республік СРПС*» (виділення наше - Автор) [11, арк.11]. Цей документ прийнято майже через 10 років після в відновлення радянської влади у регіоні, проте й до того часу проблема не була повністю знята, що дає уявлення про її глибину і складність у 1944-1945 рр.

Аналізуючи причини низької якості вищих регіональних чиновників, вітчизняні дослідники виокремлюють кілька чинників, що спричинили таку ситуацію. По-перше, як уже зазначалося, слабка загальноосвітня підготовка та низький рівень їх професійності. З цього приводу цілком слушно зауважує Т.Першина, наголошуючи, що «більшість надісланих у регіон керівників мала низький рівень загальноосвітньої і спеціальної підготовки, недостатній досвід партійної і радянської роботи, не володіла українською мовою» [5, с. 303]. По-друге, стиль керівництва вихованців сталінської системи був позначений надмірною обережністю, огульною недовірою

та підозрілістю, домінуванням командних методів. Такі посадовці, як правило, не здатні були самостійно приймати важливі рішення і з усіх питань чекали вказівки «зверху». З іншого боку, вони боялися брати на себе відповідальність, бо в разі невдачі покарання могло бути надто жорстоким.

Врешті-решт професійна діяльність та публічна поведінка партійних чиновників безпосередньо залежала від його особистих якостей. Практика показала, що «партійні органи на сході України намагалися скерувати в нові області кадри, які не відповідали своєму призначенню та яких прагнули позбутися. Тому серед «варягів» було чимало морально скалічених» [12, а401]. До слова, ця проблема піднімалася секретарями по кадрах західноукраїнських обкомів КП(б)У перед найвищим партійним керівництвом республіки в офіційному листуванні. Так, у довідці про якісний склад обласного та районних і міських комітетів більшовицької партії зазначено: «Прошу надсилати такі кадри, які бажають працювати в нашій області і які б поменше хворіли. Може не дуже підготовлені до певної роботи, але таких, які б бажали працювати, а навички та виучку вони набудуть в процесі роботи» [13, арк.14]. Проблема плинності кадрів з причин небажання працювати в західних областях України в 1944-1945 рр. стояла надзвичайно гостро. Адже саме у ці роки спостерігався найвищий рівень піднесення збройної боротьби УПА та повстанського підпілля в західноукраїнському регіоні. Радянські документи того часу рясніють повідомленнями про те, що партійні функціонери, здебільшого районного рівня, бояться їздити в села, дехто навіть намагається «весь час сидіти в т.зв. відрядженнях у Києві та Москві і влаштовувати своє благополуччя, втікаючи від труднощів» [13, арк.13]. Виходячи з чисто людських позицій, поведінку таких посадовців можна зрозуміти, адже військово-політична ситуація в краї була складною і загроза для життя партійно-радянських працівників - надто очевидною. Багато хто з них прибув до області не з власної волі і в ситуації, коли не на словах, а на ділі потрібно було засвідчити свою сміливість, твердість духу та гнучкість мислення, не змогли побороти страх та боягузтво.

В таких умовах партійне керівництво Волинської області не мало змоги приймати активну участь у процесі підбору кадрів. З іншої сторони, воно й не прагнуло цього робити, побоюючись брати на себе відповідальність за подальшу діяльність своїх висуванців. Тому в абсолютній більшості випадків номенклатурні посадовці майже не проходили в області процедури професійного відбору, а призначалися на основі надісланих з ЦК КП(б)У рекомендацій. Вивчення керівних кадрів Волинської області на середину червня 1944 р. здійснювалося «обкомом в ході практичної роботи: через перевірку, шляхом обстеження їх роботи працівниками обкому - інструкторами, заввіділами, секретарями. Під час перевірки, так і по відчитам про роботу в особистій розмові і на бюро обкому давалися настанови щодо

покращення роботи». Доволі розповсюдженою була також практика «запрошення окремих працівників в обком на розмови з питань їх повсякденної практичної роботи, де також домовлялися про необхідні заходи поліпшення роботи і необхідну допомогу в роботі. Кращі з них висувалися на більш відповідальну керівну роботу». Автор документу, секретар Волинського обкому з кадрів, змушений був визнати, що «в справі підготовки кадрів до останнього часу обмежуємося лише інструктивними настановами під час перевірки роботи окремих товаришів та наданням необхідних порад і вказівок щодо роботи під час заслуховування їх на бюро обкому, на нарадах та спеціальних розмовах під час викликів у апарат обласного комітету КП(б)У. І тільки в окремих райкомах (Сенкевичі та ін.), де дозволяють умови, проводять та намічають провести спеціальні семінари для працівників радянських та господарських установ. Ґрунтовну ж підготовку кадрів партійних та радянських установ плануємо розпочати при повному звільненні від ворога» [13, арк. 19-20].

З метою підвищення професійної підготовки номенклатурних працівників, відразу після звільнення українських територій від німецьких загарбників на рівні республіки та областей закладалися основи для формування системи партійних освітніх закладів. «Ще в 1944 р. в УРСР було створено кілька республіканських і обласних партійних шкіл і курсів, де проводилася підготовка і перепідготовка працівників як з відривом, так і без відриву від виробництва [14, с.78]. Посадовці рівня обкому КП(б)У проходили навчання в заочні вищій партійній школі при ЦК ВКП(б). У постанові ЦК ВКП(б) про її створення (від 7.09.1944 р.) йшлося про організацію при ній заочної вищої партійної школи з терміном навчання 2 і 2,5 роки. Курсанти мали можливість кілька разів на рік відвідувати консультпункти, на яких звітували про результати виконання контрольних робіт, слухали лекції, відвідували практичні заняття тощо. Державні іспити складалися у Москві. У західному регіоні такі консультпункти були створені в Львові та Чернівцях

Поміж інших, слухачами першого набору заочної вищої партійної школи стали представники найвищого партійного керівництва Волинської області - Профатілов П. - перший секретар обкому КП(б)У, Павленко С.А. - 2-й секретар обкому, Решентняк П. Н. - голова виконкому обласної ради і Ганженко Д. О. - 1-й секретар обкому ЛКСМУ [15, арк.1]. Як засвідчують документи, перші особи області - І.Профатілов та С.Павленко мали тільки середню освіту [2, арк.9], тому партійне керівництво республіки настійливо рекомендувало їм підвищити свій освітній рівень. Однак, результати залікової сесії у Львівському консультпункті дають підстави для висновків, що навчання давалося їм досить нелегко. Так, в липні 1945 р. «група Волинського обкому не з'явилася на сесію з мотивів недостатньої підготовки» [16, арк.3]. Було б несправедливим причину учбової недисциплінованість очільників Волинського обкому КП(б)У вбачати виключно у низькому рівні їх загальної освіченості. Перший рік повоєнної відбудови в

регіоні вимагав від партійних посадовців значної управлінської активності. За умов панування жорсткої командно-адміністративної системи будь-який «збій» у котрійсь з П ланок, особливо на рівні області, загрожував втратою контролю над військово-політичною та економічною ситуацією в краї. Вся відповідальність за стан справ у Волинській області була покладена на першого секретаря обкому та його безпосереднє оточення, тому він з об'єктивних причини не завжди міг залишити межі області, особливо в найбільш відповідальні періоди: посівна, жнива, розгортання чергової «антибандерівської» кампанії тощо.

Таким чином, партійна номенклатура Волинської області в 1944-1945 роках перебувала на стадії свого формування. Основним джерелом поповнення керівних кадрів регіону були відряджувані за рознарядкою ЦК КП(б)У спеціалісти зі східних, південних та центральних областей УРСР, або ж з інших республік СРСР. Партійні посади середнього рівня районної ланки могли обіймати колишні партизани, чи демобілізовані бійці Червоної армії. Найвищі посадові особи Волинського обкому (перший і другий секретар КП(б)У), як і переважна більшість перших секретарів райкомів партії, мали за плечима середню освіту та незначний досвід керівної роботи. Середній вік цих функціонерів, як правило, не перевищував 35-45 років. Спосіб підбору та розстановки керівних кадрів області дає підстави для висновку, що відновлення радянської влади тут відбувалося не з ініціативи місцевого населення, а шляхом експорту із ззовні. Красномовним підтвердженням чого слугує факт повної відсутності в 1944-1945 рр. представників місцевого населення серед вищої партійної еліти Волині.

Джерела та література

1. Яцков В.А. Организация работы с номенклатурой партийных комитетов / В.А. Яцков // Проблемы партийного и государственного строительства. - Вып. 2. - М.: Мысль, 1982. - С.131-142.
2. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі - ЦДАГО України), ф.1, оп.45, спр.217.
3. ЦДАГО України, ф.1, оп.45, спр.216.
4. Державний архів Волинської області (далі - ДАВО), ф.П-1, оп.2, спр.9.
5. Першина Т. Формування управлінських кадрів в Західній Україні в 1944-1948 рр.: регіональні особливості / Т. Першина // Сторінки воєнної історії України. Збірник наук, статей / НАН України. Ін-т історії України. - К., 2009. - Випуск 12. - С.299-312.
6. ЦДАГО України, ф.1, оп.45, спр.570.
7. ДАВО. ф.П-1, оп.2, спр.20.
8. ЦДАГО України, ф.1, оп.45, спр.570.
9. ДАВО, ф.П-1,

оп.1,спр.35.

10. ДАВО, ф.П-1, оп.3,

спр.605.

11 ЦДАГО,

ф1,оп.1,спр.1117.

12.Сеньків М. Західноукраїнське село: деякі аспекти кадрової політики тоталітарного режиму (1944-1953 рр.) / М.Сеньків // Дрогобицький краєзнавчий збірник. - Вип. XI-XII. - Дрогобич: Коло, 2008. - С.401-411.

13.ДАВО, ф.П-1, оп.2, спр.9.

14.Кожукало І. Комуністична партія - організатор соціалістичного змагання на Україні в 1946-1952 рр. (матеріали «круглого столу» «До нових висот у соціалістичному змаганні») / І.П. Кожукало // Український історичний журнал -1985. -N96. -С.50-55.

15.ЦДАГО України, ф.1, оп.23, спр.6.

16.ЦДАГО України, ф.231, оп.1, спр.13.

Стародубец Г. Н. Партийная номенклатура Волынской области в 1944-1945 годах

*В статье анализируется партийная номенклатура Волынской области 1944-1945 годов по таким параметрам как: образование, опыт работы, национальность, моральные качества. Определены основные источники пополнения номенклатурных должностей, способы и формы повышения их профессиональной квалификации. **Ключевые слова:** Волынская область, советская власть, Западная Украина, партноменклатура.*

Starodubets G. M. The party nomenclature in the Volyn region in 1944-1945 years

Party nomenclature of Volyn region in 1944-1945 is analyzed in the article on such criteria as education, work experience, nationality, general morality. Main sources of the replenishment of nomenclature positions, the ways and forms of increasing of their professional qualification are determined.

Keywords: *Volyn region, the Soviet power, Western Ukraine, party nomenclature.*